

КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

ОБЩ КОМЕНТАР № 12 (2009)

Право на детето на изслушване

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Петдесет и първа сесия

Женева, 25 май – 12 юни 2009 г.

**КОНВЕНЦИЯ
ЗА ПРАВАТА
НА ДЕТЕТО**

Distr.
GENERAL

CRC/C/GC/12
20 юли 2009 г.

Оригинал: АНГЛИЙСКИ

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Петдесет и първа сесия

Женева, 25 май – 12 юни 2009 г.

ОБЩ КОМЕНТАР № 12 (2009)

Право на детето на изслушване

(неофициален превод)

На 20 ноември 2014 г. се отбелязват 25 години от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето – първият юридически обвързващ международен документ, който утвърждава човешките права на всички деца. По този повод представяме на български език Общите коментари на Комитета по правата на детето, които разясняват Конвенцията, и се надяваме да улесним и подпомогнем нейното прилагане в България.

Детски фонд на Организацията на Обединените Нации (УНИЦЕФ)
бул. „Ал. Дондуков“ № 87, ет. 2, София 1504

За повече информация моля посетете нашият сайт: www.unicef.bg

Снимка на корицата: © УНИЦЕФ България/Диляна Стойчева/2014

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ВЪВЕДЕНИЕ	5
II. ЦЕЛИ.....	8
III. ПРАВОТО НА ИЗСЛУШВАНЕ – ПРАВО НА ОТДЕЛНОТО ДЕТЕ И ПРАВО НА ГРУПИ ДЕЦА	9
А) Правен анализ.....	10
Б) Правото на изслушване и взаимовръзките с други разпоредби на Конвенцията	26
В) Упражняването на правото на изслушване в различна обстановка и различни ситуации	32
Г) Основни изисквания за осъществяване на правото на изслушване на детето.....	45
Д) Заключение.....	48

ПРАВО НА ДЕТЕТО НА ИЗСЛУШВАНЕ

Член 12, параграф 1 от Конвенцията за правата на детето предвижда:

„1. Държавите - страни по Конвенцията осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.

2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.“

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. Член 12 от Конвенцията за правата на детето („Конвенцията“) представлява единствена по рода си разпоредба в договор за правата на човека – той регламентира правния и социалния статут на децата, на които от една страна им липсва пълната автономност на пълнолетни граждани, но които от друга страна са носители на права. Параграф 1 гарантира на всяко дете, което е способно да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Параграф 2 по-конкретно предвижда, че на детето трябва да бъде дадено право да бъде изслушвано по всякакви съдебни или административни производства, отнасящи се до него.

2. Правото на всички деца да бъдат изслушвани и вземани на сериозно представлява една от основните ценности на Конвенцията. Комитетът по правата на детето („Комитетът“) определя член 12 като един от четирите общи принципа на Конвенцията (останалите три са правото на недопускане на дискриминация; правото на живот и развитие; и най-добрите интереси на детето като първостепенно съображение). Предвид това може да се заключи, че член 12 не просто установява самото право, но и че трябва да бъде вземан предвид при тълкуването и осъществяването на всички други права.

3. От приемането на Конвенцията през 1989 г. насам е постигнат съществен напредък на местно, национално, регионално и световно равнище що се отнася до подготвянето на законодателни актове, политики и методологии, насърчаващи прилагането на член 12. През последните години се прилага широко разпространена практика, повсеместно формулирана с понятието “участие“, въпреки че това понятие не е част от член 12. Това понятие се развива и вече намира широко приложение при описанието на текущи процеси, включващи обмяна на информация и водене на диалог между деца и възрастни въз основа на взаимно уважение, в хода на които децата могат да научат как техните възгледи и тези на възрастните биват зачитани и да влияят на резултатите от тези процеси.

4. Държавите – страни по Конвенцията потвърждават своя ангажи-мент към изпълнението на член 12 на двадесет и седмата специална сесия на Общото събрание относно децата, проведена през 2002 г.¹ Комитетът отбелязва обаче, че в повечето общества по света упражняването на правото на детето да изразява своите възгледи по раз-нообразните въпроси, отнасящи се до него, и да разчита на това тези възгледи да бъдат зачитани, продължава да бъде затруднявано от редица натрупани с годините практики и разбирания, както и от поли-тически и икономически бариери. Много деца се сблъскват с труднос-ти, но Комитетът по-специално признава, че особени бариери пред упражняването на това право съществуват за определени групи деца, включително по-малките момчета и момичета, както и децата от мар-гинализираните групи и тези в неравностойно положение. Комитетът изразява загриженост и за качеството на много от съществуващите практики. Необходимо е по-добро разбиране относно последиците на член 12 и как той да се прилага по-пълноценно за всяко дете.

5. През 2006 г. Комитетът проведе ден на обща дискусия относно правото на детето да бъде изслушвано, за да изследва смисъла и значението на член 12, взаимовръзките му с други разпоредби, как-то и празнините, добрите практики и приоритетните въпроси, които трябва да бъдат разгледани, така че да се способства за упражня-ването на това право.² Съдържащият се в този документ общ комен-

1 Резолюция S-27/2 („Свят за децата“), приета от Общото събрание през 2002 г.

2 Вж. препоръките, представени в хода на общата дискусия от 2006 г. относно пра-вото на детето да бъде изслушвано, публикувани на: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion/Final_Recommendations_after_DGD.doc.

тар е резултат от информацията, обменена по време на дискусиата, включително с участието на деца, опита на Комитета, натрупан при анализирането на докладите на държавите – страни по Конвенцията, и високо значимите експертни познания и опит що се отнася до претворяването в практиката на правото, въплътено в член 12, от страна на правителства, неправителствени организации (НПО), обществени организации, агенции за развитие и самите деца.

6. Общият коментар съдържа правен анализ на двата параграфа на член 12, следван от разяснения на изискванията за пълното реализиране на това право, включително по-специално в съдебни и административни производства (раздел „А“). В раздел „Б“ се разглежда взаимовръзката на член 12 с другите три общи принципа на Конвенцията, както и връзката му с други разпоредби. Изискванията и въздействието на правото на детето да бъде изслушвано в различни ситуации и различна обстановка са изложени в раздел “В”; раздел “Г” съдържа преглед на основните изисквания относно упражняването на това право, а заключенията са представени в раздел „Д“.

7. Комитетът препоръчва държавите – страни по Конвенцията да разпространят повсеместно този общ коментар до държавните и административните структури, сред децата и гражданското общество. Това изисква превод на коментара на съответните езици, предоставянето на негови версии, разбираеми от детската аудитория, провеждане на работни срещи и семинари, на които да се обсъдят последиците от коментара и най-добрия начин, по който да бъде приложен, както и включването на коментара в обучението на всички специалисти, които работят в полза на и с деца.

II. ЦЕЛИ

8. Всеобхватната цел на общия коментар е да се осигури подкрепа на държавите – страни по Конвенцията за ефективното изпълнение на член 12. Предвид това коментарът има също за цел да:

- Подобри разбирането относно значението на член 12 и последиците от него за правителствата, заинтересованите страни, НПО и обществото като цяло.
- Доразвие обхвата на законодателството, политиката и практиката, необходими за осигуряване на пълно изпълнение на член 12.
- Изведе на преден план положителните подходи към изпълнението на член 12, като се разчита на опита на Комитета в мониторинга на този аспект.
- Предложи основни изисквания относно подходящите способности, за да се придава надлежно значение на възгледите на децата по всички въпроси, отнасящи се до тях.

III. ПРАВОТО НА ИЗСЛУШВАНЕ – ПРАВО НА ОТДЕЛНОТО ДЕТЕ И ПРАВО НА ГРУПИ ДЕЦА

9. Структурата на общия коментар следва направеното от Комитета разграничение между правото на отделното дете да бъде изслушвано и правото на изслушване, приложено към група деца (напр. клас ученици, децата в квартала, децата от дадена държава, деца с увреждания или момичета). Това разграничение е важно, защото Конвенцията предвижда задължението за държавите – страни по нея да осигуряват на децата правото да бъдат изслушвани в съответствие с тяхната възраст и зрелост (вж. по-нататък правния анализ на член 12, параграфи 1 и 2).

10. Възрастта и зрелостта на детето може да бъдат съобразени, когато се изслушва отделно дете, както и когато група деца реши да изрази своите възгледи. Оценяването на възрастта и зрелостта на дете е по-лесно, когато съответната група е съставна част от постоянна структура като семейство, ученически клас или жителите на определен квартал; оценяването обаче става по-трудна задача, когато децата се изразяват колективно. Дори ако се сблъскват с трудности при оценката на възрастта и зрелостта, държавите – страни по Конвенцията следва да разглеждат децата като група, която да бъде изслушана, а Комитетът настойчиво препоръчва на държавите да положат максимални усилия да изслушат или да поискат да чуят възгледите на изразяващите се колективно деца.

11. Държавите – страни следва да насърчават децата да формират свободни възгледи и да осигуряват среда, която да дава възможност на децата да упражняват своето право на изслушване.

12. Изразените детски възгледи може да предоставят важни гледни точки и опит и трябва да бъдат обмисляни при вземането на решения, разработването на политики и изготвянето на закони и/или мерки, както и при тяхното оценяване.

13. Тези процеси обикновено се наричат участие. Упражняването на правото на изслушване от детето или децата е определящ елемент на тези процеси. С термина „участие“ се подчертава, че приобщаването на децата не бива да бъде само моментен акт, а отправна точка

за задълбочен обмен между деца и възрастни в процеса на разработването на политики, програми и мерки във всички значими аспекти от детския живот.

14. В раздел „А” (Правен анализ) на общия коментар Комитетът разглежда индивидуалното право на изслушване на отделното дете. В раздел „В” (Упражняване на правото на изслушване в различна обстановка и различни ситуации) Комитетът изследва правото на изслушване както на отделното дете, така и на децата като група.

А) Правен анализ

15. Член 12 от Конвенцията урежда правото на всяко дете свободно да изразява своите възгледи по всички въпроси, отнасящи се до него, и производното право на тези възгледи да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Тази разпоредба налага ясно правно задължение на държавите – страни по Конвенцията да признаят това право и да гарантират упражняването му, като изслушват възгледите на детето и им придават надлежно значение. Това задължение изисква държавите – страни по Конвенцията в съответната си съдебна система директно да гарантират въпросното право или да приемат или изменят закони, по силата на които децата да могат пълноценно да упражняват това право.

16. Детето обаче има също свободата да не упражни правото си. Изразяването на възгледи е избор, а не задължение на детето. Държавите – страни по Конвенцията трябва да гарантират, че детето получава всички необходими сведения и съвети, за да вземе решение в полза на най-добрите си интереси.

17. Член 12 принципно предвижда, че държавите – страни по Конвенцията трябва да гарантират, че тълкуването и упражняването на всички други права, включени в Конвенцията, се ръководят от този член.³

18. От член 12 следва, че детето има права, които влияят върху живота му, а не само права, произтичащи от неговата уязвимост (за-

---

³ Вж. общ коментар № 5 (2003 г.) на Комитета относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето.

щита) или зависимост от възрастните (обезпечаване).⁴ Конвенцията признава детето като носител на права, а почти универсалното унифициране на този международен акт от държавите – страни по него утвърждава статута на детето, ясно определен в член 12.

1. Езиков анализ на член 12

а) Член 12, параграф 1

i) „осигуряват“

19. Член 12, параграф 1 предвижда, че държавите – страни по Конвенцията „осигуряват“ на детето правото свободно да изразява своите възгледи. „Осигуряват“ е правно понятие със специална сила, което не дава на държавите – страни никаква свобода на собствена преценка. Предвид това държавите – страни са обвързани от стриктното задължение да предприемат адекватни мерки за пълното упражняване на това право от всички деца. Това задължение съдържа два елемента, имащи за цел да гарантират наличието на механизми, чрез които детето да бъде поощрено да сподели възгледите си по всички въпроси, отнасящи се до него, и чрез които да се придава значение на тези възгледи.

ii) „може да формира свои собствени възгледи“

20. Държавите – страни осигуряват правото на изслушване на всяко дете, което „може да формира свои собствени възгледи“ Тази фраза не бива да се разглежда като ограничение, а като задължение за държавите – страни да оценят способността на детето да формира във възможно най-голяма степен свое самостоятелно мнение. Това означава, че държавите – страни не може да изхождат от допускането, че детето не е способно да изрази своите възгледи. Напротив, държавите – страни следва да приемат за дадено, че детето е способно да формира свои собствени възгледи, и да признават правото му да ги изразява, като не се изисква детето първо да докаже тази си способност.

---

⁴ Конвенцията често бива наричана трите “ps”: обезпечаване, защита и участие (provision, protection and participation).

21. Комитетът подчертава, че член 12 не налага възрастово ограничение по отношение на правото на детето да изразява своите възгледи и не поощрява държавите – страни да въведат нито законодателно, нито в практиката възрастова граница, която би ограничила правото на детето да бъде изслушвано по всички въпроси, отнасящи се до него. В този смисъл Комитетът подчертава следното:

- На първо място, в своите препоръки след общата дискусия относно упражняването на правата на детето в ранна детска възраст, проведена през 2004 г., Комитетът изтъква, че концепцията за детето като носител на права е „[...] присъства в ежедневието на детето от най-ранна възраст“.⁵ Изследванията сочат, че детето е способно да формира възгледи от най-ранната си възраст дори когато то не може да ги изрази словесно.⁶ Следователно абсолютното прилагане на член 12 изисква признаване и зачитане на несловесните форми на общуване, включително игра, език на тялото, изражения на лицето, чертане и рисуване, чрез които много малките деца засвидетелстват своето разбиране, избор и предпочитания.
- На второ място, не е необходимо детето да познава задълбочено всички аспекти на въпроса, отнасящ се до него, а да има достатъчно разбиране, което му позволява по подходящ начин да формира собствени възгледи по въпроса.
- На трето място, държавите – страни са обвързани също от задължението да гарантират упражняването на това право от деца, изслушването на чиито възгледи е затруднено. Така например на децата с увреждания трябва да се предостави всяко необходимо средство за общуване, улесняващо ги да изразят възгледите си, както и да им се даде възможност да използват това средство. Освен това трябва да се положат усилия за признаване на правото на изразяване на собствените възгледи в полза на деца от малцинствени групи, от коренното население и на деца мигранти, които не говорят езика на мнозинството.
- На последно място, държавите – страни трябва да съзнават възможните отрицателни последици от необмисленото практикуване на това право, особено в случаи, отнасящи се до много малки деца, или когато детето е било жертва на престъпление, сексу-

⁵ CRC/C/GC/7/Rev.1, точка 14.

⁶ За сравнение вж. Lansdown G., “The evolving capacities of the child”, Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Florence (2005).

ално малтретиране, насилие или други форми на малтретиране. Държавите – страни трябва да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че правото на изслушване се упражнява при осигуряване на пълна защита на детето.

iii) „Правото да изразява тези възгледи свободно“

22. Детето има правото „да изразява тези възгледи свободно“. „Свободно“ означава, че детето може да изразява своите възгледи без принуда, както и да реши дали желае да упражни своето право да бъде изслушано или не. „Свободно“ означава също, че детето не може да бъде манипулирано или подлагано на нередно въздействие или натиск. Освен това понятието „свободно“ е присъщо на „собствената“ гледна точка на детето – то има право да изразява своите собствени възгледи, а не тези на останалите.

23. Държавите – страни трябва да осигурят условия за изразяването на възгледи, които отразяват индивидуалната и социалната ситуация на детето и средата, в която то се чувства уважавано и сигурно, когато свободно изразява своето мнение.

24. Комитетът подчертава, че събеседванията с дете не следва да се провеждат по-често от необходимото, особено когато се изследват неблагоприятни събития. „Изслушването“ на дете е труден процес, който може да му окаже травмиращо въздействие.

25. За реализиране на правото на детето да изразява своите възгледи се изисква лицата, отговорни за изслушването на детето или неговите родители или настойник, да го информират за въпросите, мненията и възможните решения, които следва да се разгледат и вземат, както и последиците от тях. Детето трябва да бъде информирано също и за условията, при които ще бъде помолено да изрази своите възгледи. Това право да получи информация е от първостепенно значение, защото то е предварително условие детето да има яснота при вземането на решения.

iv) „По всички въпроси, отнасящи се до него“

26. Държавите – страни по Конвенцията трябва да гарантират, че детето е способно да изрази своите възгледи „по всички въпроси, отнасящи се до него“. Това представлява втори квалифициращ признак на разглежданото право – детето трябва да бъде изслушвано, ако разглежданият въпрос го засяга. Това основно условие трябва да бъде съблюдавано и тълкувано в широк смисъл.

27. Отворената работна група, сформирана от Комисията по правата на човека, автор на текста на Конвенцията, отхвърля предложението тези въпроси да бъдат уредени чрез ограничителен списък, който определя кои възгледи на отделно дете или група деца следва да се зачитат. Вместо това беше прието, че правото на детето да бъде изслушвано следва да се отнася до „всички въпроси, отнасящи се до детето.“ Комитетът изразява загриженост, че често пъти на децата се отказва правото да бъдат изслушвани дори когато разглежданият въпрос очевидно се отнася до тях и когато децата са способни да изразят своите собствени възгледи по този въпрос. Макар да подкрепя прилагането на широко определение на понятието „въпроси“, което обхваща и аспекти, които не са изрично визирани от Конвенцията, Комитетът признава клаузата „отнасящи се до детето“, която бе добавена за разяснение, че не се цели общ политически мандат. Практиката обаче, включително Световната среща на върха за детето, показва, че широкото тълкуване на въпросите, отнасящи се до детето или децата, спомага за приобщаването на децата в социалните процеси на общността и обществото. С оглед на това държавите – страни по Конвенцията следва внимателно да изслушват възгледите на децата винаги когато детската гледна точка може да повиши качеството на вземаните решения.

(v) „Като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“

28. На възгледите на детето трябва „да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“. Тази клауза се отнася до способността на детето, която трябва да бъде оценена, за да може да се придаде надлежно значение на неговите възгледи или да му се съобщи начинът, по който тези възгледи са повлияли върху резултата

от процеса. Член 12 предвижда, че само изслушването само по себе си не е достатъчно, но и възгледите му трябва и да бъдат взети сериозно предвид, когато детето е способно да формира свои собствени възгледи.

29. С изискването на възгледите на детето да се придава надлежното значение, съответстващо на възрастта и зрелостта му, член 12 ясно показва, че значението на детските възгледи не може да се определи единствено въз основа на възрастта. Нивото на разбиране у децата не е винаги обвързано с биологичната им възраст. Изследванията сочат, че редица фактори допринасят за развитието на способностите на детето да формира възгледи, включително информацията, опитът, заобикалящата среда, социалните и културните очаквания, както и интензитетът на оказваната подкрепа. . По тази причина възгледите на детето трябва да бъдат оценявани строго индивидуално.

30. Зрелостта се отнася до способността на индивида да разбере и прецени последствията от определен въпрос и следователно трябва да се има предвид при определянето на индивидуалната способност на всяко дете. Определянето на зрелостта е трудна задача; в контекста на член 12 тя представлява способността на детето разумно и независимо да изразява своите възгледи по разглеждани въпроси. Въздействието на съответния въпрос върху детето също трябва да се взема под внимание. Колкото по-голямо въздействие върху живота на детето има крайният резултат, толкова по-значима е подходящо извършената оценка на зрелостта на това дете.

31. Необходимо е да се отчете разбирането за развиващите се способности на детето и за наставленията и насоките от страна на родителите (вж. точка 84 и раздел „В” по-долу).

б) Член 12, параграф 2

і) Правото детето „да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него“

32. Член 12, параграф 2 предвижда конкретно, че на детето трябва да се предоставят възможности да бъде изслушвано по-специално „при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се

до него“. Комитетът изтъква, че тази разпореда се прилага неограничено към всички относими съдебни производства, отнасящи се до детето, включително например при раздяла на родителите, упражняване на попечителство, полагане на грижи и осиновяване, деца правонарушители, деца жертви на физическо или психологическо насилие, сексуално малтретиране или други престъпления, здравеопазване, социално осигуряване, непридружавани деца, търсещи закрила деца или деца бежанци и жертви на въоръжен конфликт или на други извънредни ситуации. Типичните административни производства включват например издаването на административни актове относно образованието, здравословното състояние, заобикалящата среда, условията на живот или защитата на децата. И двата вида производства може да включват алтернативни механизми за разрешаване на спорове като медиация и арбитраж.

33. Правото на изслушване се прилага както към производства, иницирани от самото дете (например оплаквания срещу малтретиране и жалби срещу изключване от училищната среда), така и към производства, за които органът е сезиран от други лица, отнасящи се до детето, като раздяла на родителите или осиновяване. Държавите – страни се насърчават да въведат законодателни мерки, задължаващи органите, вземащи решения в съдебни и административни производства, да разясняват степента, в която зачитат възгледите на детето, както и последиците за него.

34. Ефективното изслушване на дете е невъзможно в сплашваща, враждебна, безчувствена или неподходяща за възрастта на детето среда. Производството трябва да бъде едновременно достъпно и подходящо за детето. - Особено внимание трябва да се обърне на осигуряването и предоставянето на добре подбрана за детето информация, достатъчна подкрепа в полза на самозастъпничеството и подходящо обучен персонал, както и на оформлението на съдебните зали, облеклото на съдиите и адвокатите, параваните и наличието на отделни чакални.

ii) „Или пряко, или чрез представител ли пряко, или чрез представител или съответен орган“

35. След като детето е решило, че иска да бъде изслушано, то ще трябва да избере начина – „или пряко, или чрез представител или съответен орган“. Комитетът препоръчва, когато е осъществимо, на детето да се предоставя възможността да бъде изслушано пряко в хода на съответното производство.

36. Функцията на представител може да се поеме от единия или двамата родители, адвокат или друго лице (социален работник и др.). Трябва да се подчертае обаче, че в много случаи (по граждански, наказателни или административни дела) има риск от конфликт на интереси между детето и най-очевидния негов представител (родител/и). Когато детето се изслушва чрез представител, изключително важно е възгледите на детето да бъдат предадени вярно от представителя му на органа, вземащ решение. Изборът на метода следва да се определи от детето (или от подходящия орган при нужда) предвид специфичната за детето ситуация. Представителите трябва да познават и разбират в достатъчна степен различните аспекти на процеса на вземане на решения и да имат опит в работата с деца.

37. Представителят трябва да съзнава, че представлява изключително интересите на детето, а не интересите на другите (родител/и, институции или органи, включително дом, администрация или общество). Препоръчително е да се разработят кодекси на поведение за представителите, определени да представляват възгледите на детето.

iii) „По начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“

38. Възможността за представителство трябва да се прилага „по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“. Тази клауза не бива да се тълкува в смисъл, че разрешава прилагането на процесуално законодателство, което ограничава или възпрепятства упражняването на това основно право. Напротив, държавите – страни по Конвенцията се насърчават за придържане към основните правила на справедливия съдебен процес,

като правото на защита и правото на достъп на заинтересованото лице до документите по неговото дело.

39. Когато процесуалните правила не са спазени, актът на съда или на административния орган може да бъде оспорен и съответно да бъде отменен, заменен с друг акт или върнат за ново разглеждане от долустоящия съд.

2. Стъпки за осъществяване на правото на детето да бъде изслушано

40. Прилагането на член 12, параграфи 1 и 2 изисква пет стъпки, насочени към ефективното реализиране на правото на детето да бъде изслушвано, когато даден въпрос го засяга или когато то е поканено да изрази възгледите си в официално производство или в друга ситуация. Тези изисквания трябва да се прилагат по начин, съобразен с конкретния случай.

а) Подготовка

41. Лицата, отговорни за изслушването на детето, трябва да гарантират, че то е информирано за правото да изразява своето мнение по всички въпроси, отнасящи се до него, и по-конкретно във всички съдебни и административни производства, в които се решава въпрос, както и за въздействието, което изразените от детето възгледи може да окажат върху крайния резултат. Освен това детето трябва да получи информацията относно възможността да общува пряко или чрез представител. То трябва да съзнава възможните последици от направения избор. Органът, вземащ решение, трябва в достатъчна степен да подготви детето преди изслушването, като му обясни как, кога и къде ще се проведе изслушването и кой ще участва в него, и да вземе предвид възгледите на детето в тази връзка.

б) Изслушването

42. Контекстът, в който дете упражнява правото си на изслушване, трябва да бъде подпомагач и окуражаващ, така че детето да е уверено, че отговорното лице го слуша с желание и сериозно приема това, което детето е решило да сподели. Лицето, което ще изслушва

възгледите на детето може да бъде възрастен, ангажиран с въпросите, отнасящи се до дете (например учител, социален работник или полагащо грижи лице), длъжностно лице, отговорно за вземането на решения на институционално равнище (например директор, административен служител или съдия) или специалист (например психолог или лекар).

43. Опитът показва, че изслушването следва да се провежда под формата на разговор, а не като едностранен разпит.- Препоръчително е детето да не бъде изслушвано в открито съдебно заседание, а в условия на поверителност.

в) Оценка на способностите на детето

44. На възгледите на детето трябва да се придаде надлежното значение, когато въз основа на специфичен за случая анализ се установи, че детето е способно да формира свои собствени възгледи. Ако детето е способно да формира възгледи разумно и независимо, отговорното за вземането на решение лице трябва да вземе предвид възгледите на детето като съществен фактор при разрешаването на въпроса. Необходимо е да се разработи добра практика за оценяване на възможностите на детето.

г) Информация за значението, придавано на възгледите на детето (обратна информация)

45. Тъй като детето упражнява правото си на възгледите му да бъде придадено надлежно значение, отговорното за вземането на решение лице трябва да го информира за крайния резултат от процеса и да обясни как възгледите на детето са били взети предвид. Обратната информация е гаранция, че възгледите на детето са били не само формално изслушани, но и сериозно взети под внимание. Информацията може да подтикне детето да изиска, приеме или внесе друго предложение, а при съдебни и административни производства – да подаде жалба или оплакване.

д) Жалби, средства за правна защита и обезщетение

46. Необходимо е законодателство, предвиждащо ред, по който децата да подават жалби и иски, когато правото им на изслушване и правото им на надлежно отчитане на техните възгледи е било пренебрегнато или нарушено.⁷ Децата следва да имат възможност да се обърнат към омбудсман или лице с еквивалентна роля във всички институции за работа с деца, включително в училища и детски ясли и градини, за да могат да огласят своите оплаквания. Децата следва да знаят кои са тези лица и как да осъществят контакт с тях. В случай на семейни конфликти относно зачитането на детските възгледи детето би следвало да може да се обърне към лице от службите за работа с младежите в общността.

47. Когато правото на детето на изслушване бъде нарушено в съдебно или административно производство (член 12, точка 2), детето задължително трябва да има достъп до ред за подаване на жалба или оплакване, които осигуряват средства за правна защита срещу нарушаването на права. Производството по такива жалби трябва да предоставя надеждни механизми, гарантиращи увереността на децата, че няма да бъдат изложени на риск от насилие или наказание, ако се възползват от тези процедури.

3. Задължения на държавите - страни по Конвенцията

а) Основни задължения на държавите - страни

48. Правото на детето да бъде изслушвано налага задължение на държавите – страни да преразгледат или изменят своето законодателство, за да въведат механизми, предоставящи на децата достъп до подходяща информация, достатъчна подкрепа при нужда, обратна информация относно придаденото на възгледите им значение, и процесуални правила за подаване на жалба, оплакване или иск.

49. За да изпълнят тези задължения, държавите – страни следва да приемат следните стратегии:

---

⁷ Вж. общ коментар № 5 (2003 г.) на Комитета относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето, точка 24.

- Преразглеждане и оттегляне на ограничителни декларации и резерви по отношение на член 12.
- Учредяване на независими институции по правата на човека, като детски омбудсмани или комисари с широки правомощия, свързани с правата на детето.⁸
- Осигуряване на обучение относно член 12 и прилагането му в практиката, предназначено за всички професионалисти, които работят с деца или в тяхна полза, включително адвокати, съдии, полицаи, социални работници, експерти, служещи в интерес на обществото, психолози, полагащи грижи служители, служители в домове и затвори, преподаватели на всички равнища на образователната система, лекари, медицински сестри и други медицински лица, държавни служители, длъжностни лица в службите за предоставяне на закрила и традиционно установени ръководни кадри.
- Осигуряване на подходящи условия за подпомагане и насърчаване на децата да изразяват своите възгледи и гарантиране, че на тях се придава значение – чрез правила и механизми, които са строго уредени в законодателни актове и институционални кодекси и редовно оценявани от гледна точка на ефективност.
- Преодоляване на отрицателни нагласи, които затрудняват пълното осъществяване на правото на детето да бъде изслушвано – чрез обществени кампании, включително чрез лица, формиращи общественото мнение и средства за масово осведомяване, с цел да се променят общоприети обичайни представи относно детето.

б) Конкретни задължения във връзка със съдебни и административни производства

и) Право на детето на изслушване по граждански дела

50. В следващите няколко точки са разгледани основните въпроси, които налагат детето да бъде изслушано:

---

⁸ Вж. общ коментар № 2 (2002 г.) на Комитета относно ролята на независимите институции за правата на човека.

Развод и раздяла

51. В случаите на раздяла и развод децата на двойката са неизменно засегнати от съдебните решения. Издръжката на детето, упражняването на родителските права и правото на лични отношения се определят от съда в съдебното производство или чрез ръководена от съда медиация. Много законодателства включват за случаите на прекратяването на връзка разпоредба, която предвижда, че съдът трябва да отчете „най-добрите интереси на детето“ като първостепенен фактор.

52. По тази причина всички законодателни актове, уреждащи раздялата и развода, трябва да допускат правото на детето да бъде изслушвано от органа, вземащ решения, включително и в производство по медиация. В някои държави политически или законодателно се определя възраст, на която детето се приема за способно да изразява свои собствени възгледи. Съгласно Конвенцията обаче този въпрос следва да се преценява конкретно за всеки отделен случай – тя се позовава на възраст и зрелост и следователно изисква индивидуална оценка на способността на детето.

Отделяне от родителите и алтернативни грижи

53. Когато се взема решение за отделянето на дете от семейството му, защото е жертва на малтретиране или защото за него не се полагат грижи в семейния дом, възгледите на детето задължително трябва да бъдат взети предвид, за да се определят неговите най-добри интереси. Мерките за намеса може да се основават на оплакване, подадено от детето, друг член на семейството или представител на общността, в което се твърди, че в семейството се упражнява насилие или не се полагат грижи за детето.

54. Собственият опит на Комитета показва, че правото на детето да бъде изслушвано не винаги се зачита в държавите – страни. Комитетът препоръчва държавите – страни да гарантират законодателно (включително чрез подзаконовни актове и насоки относно политиките), че децата се поощряват да споделят възгледите си и че тези възгледи се вземат предвид, включително при решения за настаняване в приемни семейства или в домове, при разработване и преразглеждане на планове за полагане на грижи и при посещения при родителите и семейството.

Осиновяване и Кафала по ислямското право

55. Изключително важно е да се изслуша дете, давано за осиновяване или Кафала по ислямското право, което в крайна сметка ще бъде осиновено или ще бъде поставено под Кафала. Изслушването е необходимо и когато доведени или приемни родители осиновяват дете, въпреки че то и осиновителите може вече да живеят заедно от известно време.

56. Съгласно член 21 от Конвенцията най-добрите интереси на детето трябва да бъдат първостепенно съображение. В решенията за осиновяване, Кафала или друг режим на настаняване „най-добрите интереси“ на детето не може да се определят без отчитане на неговите възгледи. Комитетът приканва всички държави – страни по Конвенцията по възможност да информират детето за последиците от осиновяването, Кефала или съответния режим на настаняване и да гарантират законодателно, че възгледите на детето ще бъдат изслушани.

ii) Правото на детето на изслушване в наказателни производства

57. При наказателни производства правото на детето да изразява своите възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, трябва да бъде зачитано в абсолютна степен и упражнявано на всеки етап от процеса на младежко правосъдие.⁹

Дете закононарушител

58. Съгласно член 12, параграф 2 от Конвенцията дете, за което се твърди, че е нарушило наказателното право, което е обвинено в такова деяние или което е разпознато като закононарушител, трябва да има право да бъде изслушано. Това право трябва да се спазва в пълна степен във всички фази на наказателното производство, още от досъдебната фаза, когато детето има право да запази мълчание, както и да бъде изслушано от полицията, прокурора и съдия-следователя. Това изискване се прилага също и в следващите стадии - до постановяване на присъдата, уреждането на съответните въпроси и

---

⁹ Вж. общ коментар № 10 (2007 г.) на Комитета относно правата на децата в системата за детско правосъдие (CRC/C/GC/10).

изпълнението на наложените мерки.

59. В случай на прилагане на алтернативно производство, включително медиация, детето трябва да има възможност да дава своето свободно и доброволно съгласие, както и да получи правни и други съвети и помощ, за да се определи доколко целесъобразна и желателна е предложената алтернативна мярка.

60. За да участва ефективно в производството, всяко дете трябва да бъде информирано бързо и пряко на разбираем за него език за повдигнатите му обвинения, както и за правилата на производството срещу малолетни и непълнолетни извършители и за мерките, които съдът може да наложи. Производството трябва да се провежда в обстановка, която позволява на детето да участва и да се изразява свободно.

61. Съдебни и други изслушвания на деца, които са в конфликт със закона, трябва да се провеждат при закрити врата. Изключенията от това правило следва да бъдат много ограничени, ясно уредени в националното законодателство и да са продиктувани от най-добрите интереси на детето.

Дете жертва и дете свидетел

62. Децата жертви и децата свидетели на престъпления трябва да получат възможност за пълноценно упражняване на правото си да изразяват свободно своите възгледи в съответствие с Резолюция № 2005/20 на Икономическия и социален съвет на Обединените нации (Насоки за правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления).¹⁰

63. Това по-конкретно означава, че трябва да се положат максимални усилия и да се гарантира, че дете, което е жертва и/или свидетел, е консултирано по важните въпроси относно участието му в производството и има възможност да изразява свободно, и то по свой начин, възгледите и опасенията си, свързани с неговото участие в съдебния процес.

---

¹⁰ Резолюция № 2005/20 на Икономическия и социален съвет на Обединените нации и по-специално членове 8, 19 и 20. Публикувани на www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf.

64. Правото на детето жертва и свидетел е свързано също с правото му да бъде информирано относно въпроси като възможността да се възползва от здравни, психологически и социални услуги, ролята на детето жертва и/или свидетел, начините, по които се провежда „разпитът“, съществуващите механизми за подкрепа на детето, когато то подава оплакване и участва в разследвания и съдебни производства, конкретното място и време на провеждане на всяко изслушване, наличието на защитни мерки, възможностите за получаване на обезщетение и реда за обжалване.

iii) Правото на детето на изслушване в административни производства

65. Държавите – страни по Конвенцията следва да разработят правила за административното производство в законодателството си, които да отразяват изискванията по член 12, и да гарантират правото на детето да бъде изслушано, наред с останалите процесуални права, включително правото на запознаване с относимите материали, на известяване за изслушването и на представителство от родители или други лица.

66. По-вероятното е деца да участват в административни, а не в съдебни производства, защото административните са по-неформални, по-гъвкави и се установяват относително лесно чрез закони и подзаконови актове. Производства трябва да бъдат съобразени с детето и достъпни за него.

67. Характерни административни производства, които се отнасят до децата, са например механизми за решаване на дисциплинарни въпроси в училищата (например временно отстраняване от учебната дейност и изключване), отказ за издаване на училищни удостоверения и свързани с постиженията [на децата] въпроси, дисциплинарни мерки и отказ да се предоставят привилегии в центровете за задържане на непълнолетни лица, молби за предоставяне на закрила от непридружавани деца и заявления за шофьорска книжка. При разглеждането на тези въпроси детето следва да има право да бъде изслушвано и да упражнява останалите си права по начин „съответстващ на процедурните правила на националното законодателство“.

Б) Правото на изслушване и взаимовръзките с други разпоредби на Конвенцията

68. В качеството на общ принцип член 12 е свързан с останалите общи принципи на Конвенцията, като тези по член 2 (правото на недопускане на дискриминация) и по член 6 (правото на живот, оцеляване и развитие), като по-конкретно е налице взаимозависимост между него [член 12] и член 3 (най-добрите интереси на детето като първостепенно съображение). Освен това член 12 е свързан с разпоредбите относно гражданските права и свободи, особено с член 13 (правото на свобода на изразяване на мнение) и член 17 (правото на информация). Не на последно място член 12 е свързан с всички други разпоредби на Конвенцията – те не може да бъдат приложени напълно, ако детето не се приема за субект със свои собствени възгледи относно правата, гарантирани от съответните разпоредби, и тяхното осъществяване.

69. От специално значение е връзката на член 12 с член 5 (развиващи се способности на детето и подходящи наставления и насоки от страна на родителите – вж. точка 84 от този общ коментар), защото е жизненоважно даваните от родителите наставления да отчитат развиващите се способности на детето).

1. Членове 12 и 3

70. Целта на член 3 е да гарантира, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение при всички актове и действия по отношение на деца от публични или частни институции за социални грижи, съдилища, административни и законодателни органи. Това означава, че най-добрите интереси на детето трябва да се зачитат при всяко действие, предприето от името на детето. Най-добрите интереси на детето са подобни на процесуалните права, които задължават държавите – страни по Конвенцията да направят стъпки в процеса на предприемане на действия, за да гарантират отчитането на най-добрите интереси на детето. Конвенцията обвързва държавите – страни по нея с отговорността да гарантират, че лицата и органите, отговорни за съответните действия, изслушват детето съгласно член 12. Тази стъпка е задължителна.

71. Най-добрите интереси на детето, установени чрез обсъждане с детето, не са единственият фактор, който се отчита при предприемането на действия от институциите, властите и администрацията. Те обаче са от решаващо значение, както и възгледите на детето.

72. Член 3 урежда индивидуални случаи [на отделно дете], но освен това изрично изисква най-добрите интереси на децата като група да бъдат зачитани при всички действия, отнасящи се до деца. Следователно, когато определят най-добрите интереси на деца, държавите – страни по Конвенцията са обвързани от задължението да вземат предвид не само конкретната за всяко дете ситуация, но и интересите на децата като група. Не по-малко важно е държавите – страни задълбочено да изследват действията на частни и публични институции, органи и законодателни органи. Включването на „законодателните органи“ в обхвата на това задължение ясно показва, че всички отнасящи се до децата закони, подзаконови актове и разпоредби трябва да се ръководят от критерия „най-добри интереси“.

73. Най-добрите интереси на децата като определена група несъмнено трябва да бъдат установени по същия начин, както се преценяват индивидуалните интереси. Ако са засегнати най-добрите интереси на голям брой деца, ръководителите на институции, власти или държавни органи трябва също да предоставят възможности съответните деца от такива неопределени групи да бъдат изслушани, а на възгледите им да се придаде надлежно значение при планирането на действия, включително вземането на законодателни решения, които пряко или косвено се отнасят до деца.

74. Между член 3 и член 12 не е налице противоречие, а единствено взаимно допълване между двата общи принципа – единият установява целта да се удовлетворят най-добрите интереси на детето, а другият урежда методологията за постигане на целта детето или децата да бъдат изслушвани. Всъщност член 3 не може да се приложи правилно, ако компонентите на член 12 не се вземат под внимание. По подобен начин член 3 пък засилва функционалността на член 12, като подпомага съществената роля на децата във всички решения, които оказват влияние върху живота им.

2. Членове 12, 2 и 6

75. Правото на недопускане на дискриминация е изконно право, гарантирано от всички актове, уреждащи правата на човека, включително Конвенцията за правата на детето. Съгласно член 2 от Конвенцията всяко дете има право към него да не се проявява дискриминация, когато упражнява правата си, включително правата, предвидени в член 12. Комитетът подчертава, че държавите – страни по Конвенцията следва да вземат достатъчни мерки, за да гарантират на всяко дете правото да изразява свободно своите възгледи и правото на тях да се придаде значение без каквато и да е дискриминация, въз основа на расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут. Държавите – страни не може да допускат дискриминация, включително срещу уязвими или маргинализирани групи деца, и трябва да гарантират, че на децата е осигурено правото да бъдат изслушвани, както и възможността да участват във всички въпроси, отнасящи се до тях, наравно с всички други деца.

76. Комитетът по-конкретно изразява загриженост, че общоприетите нагласи и порядки в някои общества накърняват това право и налагат сериозни ограничения върху упражняването му. Държавите – страни трябва да вземат подходящи мерки за повишаване на осведомеността и образование на обществото относно отрицателното въздействие на тези нагласи и порядки, както и мерки за насърчаване на поведенчески промени, така че да се обезпечи пълноценното упражняване на правата на всяко дете съгласно Конвенцията.

77. Комитетът настоятелно призовава държавите – страни по Конвенцията да обръщат специално внимание на правото на момичетата да бъдат изслушвани, да получават подкрепа при нужда, да огласяват своите възгледи и на тези възгледи да бъде придавано значение, тъй като свързаните с пола стереотипи и патриархалните ценности накърняват правото, предвидено в член 12, и ограничават упражняването му от момичетата.

78. Комитетът със задоволство отбелязва, че член 7 от Конвенцията за правата на хората с увреждания налага на държавите – страни по

Конвенцията задължението да гарантират, че децата с увреждания получават необходимата помощ и оборудване, които им позволяват да свободно да изразят своите възгледи, и че на тези възгледи се придава значение.

79. В член 6 от Конвенцията за правата на детето се признава, че всяко дете има изконно право на живот и че държавите - страни по Конвенцията осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на детето. Комитетът отбелязва, че е изключително важно да се насърчава възможностите за осъществяване на правото на децата да бъдат изслушвани, тъй като участието на детето е инструмент за стимулиране на пълното личностно развитие и на развиващите се способности на детето в съответствие с член 6 и с оглед на образователните цели, установени в член 29.

3. Членове 12, 13 и 17

80. Член 13 относно правото на свобода на изразяване на мнение и член 17 относно достъпа до информация са предпоставки от съществено значение за ефективното упражняване на правото на децата да бъдат изслушвани. Тези разпоредби предвиждат, че децата са носители на права, а разглеждани във връзка с член 12, защитават правото на всяко дете да упражнява от свое име посочените права в зависимост от своите развиващи се способности.

81. Член 13 и предвиденото в него право на свобода на изразяване на мнение често биват бъркани с член 12. Макар член 12 и член 13 да са неразривно свързани, техен предмет обаче са различни права. Свободата на изразяване се отнася до правото на човека да има и изразява мнение, да търси и получава информация чрез всякакви информационни средства. Чрез тази свобода се утвърждава правото на детето формираните или изразяваните от него мнения да не бъдат ограничавани от държавите - страни по Конвенцията. Така на държавите - страни се вменява задължението да се въздържат от намеса в изразяването на тези възгледи и в осъществяването на достъп до информация, като същевременно защитават правото на достъп до средства за комуникации и обществен диалог. Член 12 пък е свързан с правото на изразяване на възгледи конкретно по отношение на въпроси, които засягат детето, и с правото на участие на

детето в действия и решения, които имат влияние върху живота му. Член 12 обвързва държавите - страни със задължението да въведат необходимата законодателна рамка и механизми, за да способстват за активното участие на детето във всички действия, отнасящи се до него, да подпомогнат процеса на вземане на решения и да изпълнят задължението си да отдадат дължимото значение на изразените от детето възгледи. Свободата на изразяване на мнение, установена в член 13, не изисква подобни ангажименти или мерки от държавите - страни по Конвенцията. При все това създаването на среда на уважение, предразполагаща децата да изразяват своите възгледи и хармонираща с духа на член 12, също допринася за изграждането на възможности у децата да упражняват правото си на свобода на изразяване на мнение.

82. Реализирането на правото на детето да получава информация в съответствие с член 17 в голяма степен е предпоставка за ефективното упражняване на правото му да изразява възгледи. Децата се нуждаят от достъп до информация относно всички въпроси, които се отнасят до тях, и то във формат, съобразен с възрастта и способностите им. Това изискване е приложимо например към информация, свързана с правата на децата, всякакви отнасящи се до тях производства, национални закони, подзаконови актове, политики, местни услуги и производства по обжалване и подаване на оплаквания. В съответствие с членове 17 и 42 държавите - страни по Конвенцията следва да включат правата на детето в учебните планове и програми.

83. Комитетът също напомня на държавите - страни по Конвенцията, че средствата за масова информация са важен механизъм за повишаване на осведомеността относно правото на децата да изразяват възгледите си и за обезпечаване на възможности за публичното им изразяване. Комитетът насърчава различните средства за масово осведомяване да отделят допълнителни ресурси за включването на децата при разработването на програми и за осигуряването на възможности за децата да се развиват и водят медийни инициативи относно своите права.¹¹

---

11 Ден за обща дискусия относно детето и средствата за масова информация (1996 г.): www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/media.pdf.

4. Членове 12 и 5

84. В член 5 от Конвенцията се посочва, че държавите – страни следва да зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите, на законните настойници или на членовете на по-голямото семейство или общност, както предвиждат местните обичаи, да осигуряват на детето насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в Конвенцията. Следователно детето има право на напътствия и насоки, които трябва да компенсират липсата на познания, опит и разбиране у него и са съобразени с неговите развиващи се способности съгласно член 5. Колкото по-опитно е самото дете и колкото повече знае и разбира, толкова по-целенасочено родителите, законният настойник или другите лица, отговорни по закон за детето, трябва да преобразуват насоките и напътствията в напомнания и съвети, а впоследствие – в равнопоставен диалог. Този преход няма да се осъществи в конкретен момент от развитието на детето, а постепенно и системно, докато детето бива насърчавано да споделя своите възгледи.

85. Това изискване е затвърдено в член 12 на Конвенцията, който изисква на възгледите на детето да бъде придадено надлежно значение, независимо дали детето е способно да формира свои собствени възгледи. С други думи, в хода на овладяването на способности децата имат право на повишаваща се отговорност за регламентирането на въпросите, отнасящи се до тях.¹²

5. Член 12 и упражняването на правата на детето по принцип

86. В допълнение към нормите, разгледани в предходните точки, повечето от останалите разпоредби на Конвенцията изискват и насърчават ангажирането на децата във въпроси, отнасящи се до тях. За тази многостранна ангажираност навсякъде се използва понятието „участие“. Градивният елемент на това участие безспорно е член 12, но изискването за съгласуван с децата процес на планиране, работа и развитие е налице в цялата Конвенция.

87. Практическото изпълнение обхваща широк кръг от проблеми като

---

¹² Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето.

здравеопазване, икономика, образование или околна среда, които засягат интересите не само на детето като индивид, но и на групи деца и децата като цяло. С оглед на това Комитетът винаги е тълкувал термина „участие“ в широк смисъл, за да се въведат производства не само за отделните деца и ясно определените групи деца, но и за други категории като децата от коренното население, децата с увреждания или най-общо децата, които са засегнати пряко или косвено от социални, икономически или културни условия на живот в съответното им общество.

88. Това широко разбиране за участието на децата е застъпено в заключителния документ, приет на двадесет и седмата специална сесия на Общото събрание, озаглавен „Свят за децата“. Държавите – страни по Конвенцията са поели твърд ангажимент „да разработят и прилагат програми за насърчаване на значимо участие от страна на децата и юношите в процесите на вземане на решения, включително в семействата и училищата, на местно и национално равнище“ (точка 32, подточка 1). В общ коментар № 5 относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето Комитетът посочва: “Важно е правителствата да изградят взаимоотношения с децата, които са преки, а не просто опосредени чрез неправителствени организации (НПО) или институции за правата на човека.”¹³

В) Упражняването на правото на изслушване в различна обстановка и различни ситуации

89. Правото на детето да бъде изслушвано трябва да се упражнява в разнообразна обстановка и ситуации, в които децата растат, учат и се развиват. В разнообразните условия и ситуации съществуват различни представи относно детето и неговата роля, които може да насърчат или ограничат участието на децата в ежедневните дела и решенията от критично значение. За да благоприятстват за участието на децата, държавите – страни по Конвенцията могат да използват съществуващите многообразни възможности да се повлияе върху упражняването на правото на детето да бъде изслушвано.

---

13 Пак там, точка 12.

1. В семейството

90. Семейство, в което децата могат да изразяват възгледите си свободно и да бъдат приемани сериозно от най-ранна възраст, е важен модел и подготовка за детето да упражнява правото си да бъде изслушвано в широката общественост.¹⁴ Този подход към родителските отговорности насърчава личностното развитие, укрепва семейните взаимоотношения, спомага за социализирането на децата и има превантивен ефект срещу всички форми на насилие в дома и семейството.

91. Правата и отговорностите на родителите и законните настойници да дават на децата си подходящи наставления и насоки (вж. точка 84 по-горе) са признати от Конвенцията, но в нея се изтъква, че целта им е да се даде възможност на детето да упражнява своите права, а наставленията и насоките трябва да се предоставят по начин, съобразен с развиващите се способности на детето.

92. Държавите – страни по Конвенцията следва да способстват законодателно и чрез съответни политики родителите, настойниците и детегледачите да изслушват децата и да отдават значение на възгледите им по въпроси, отнасящи се до тях. Родителите също следва да получават съвети да подкрепят децата при упражняването на правото да изразяват своите възгледи свободно и правото на тези възгледи да бъде придавано надлежно значение на всички равнища на обществото.

93. За да се подпомогне развитието на родителски методи, зачитащи правото на детето да бъде изслушвано, Комитетът препоръчва на държавите – страни по Конвенцията да поощряват програми за обучение на родители, които надграждат върху съществуващи положителни поведенчески подходи и нагласи, и чрез които се разпространява информация относно правата на децата и родителите, гарантирани от Конвенцията.

94. Тези програми трябва да обхващат:

- Взаимоотношенията, основани на взаимно уважение между родители и деца
- Участието на децата във вземането на решения

- Последиците от продаването на значение на възгледите на всеки член на семейството
- Разбирането, насърчаването и зачитането на развиващите се способности на децата
- Начините за преодоляване на противоположните възгледи в семейството

95. Тези програми трябва да затвърждават принципа, че момичета и момчетата имат равни права да изразяват своите възгледи.

96. Средствата за масова информация следва играят централна роля, като осведомяват родителите, че участието на техните деца е от голямо значение за самите деца, за семействата и за обществото.

2. В среда, в която се полагат алтернативни грижи

97. Трябва да се въведат механизми, които гарантират, че децата, отглеждани във всички форми на алтернативни грижи, включително в заведения, са способни да изразяват своите възгледи, и че на тези възгледи се придава надлежното значение по всички въпроси, отнасящи се до тяхното настаняване, до регламентирането на грижите в приемни семейства и в домове, както и до ежедневието на децата. Тези механизми следва да включват:

- Законодателство, което урежда правото на детето на информация относно всякакви форми на настаняване, планове за полагане на грижи и/или лечение и значими възможности да изразява своите възгледи, както и правото на тези възгледи да се придаде значение през целия процес на вземане на решения.
- Законодателство, гарантиращо правото на детето да бъде изслушвано и правото на тези възгледи да се придава надлежно значение при разработването и установяването на услуги, свързани с полагането на благоприятни за детето грижи.
- Създаването на компетентна институция за наблюдение, като детски омбудсман, комисар или инспекторат, която да следи спазването на правилата и разпоредбите, уреждащи предоставянето на грижи, защита или лечение на деца в съответствие със задълженията по член 3. Органът за наблюдение трябва да има правомощия да упражнява неограничен достъп до институциите за наста-

няване (включително учрежденията за деца правонарушители), за да изслушва непосредствено възгледите и притесненията на децата и да следи в каква степен самата институция изслушва техните възгледи и им придава надлежно значение.

- Внедряване на ефективни механизми, например представителен съвет на децата (момичета и момчета) в институциите за медико-социални грижи с настаняване, който да има правомощия да участва в разработването и изпълнението на политиката и всички правила на институцията.

3. В здравеопазването

98. Изпълнението на разпоредбите на Конвенцията изисква зачитане на правото на детето да изразява своите собствени възгледи и да участва в стимулирането на здравословното развитие и благосъстоянието на децата. Това изискване се прилага към вземането на решения за здравни грижи, както и към участието на децата в разработването на политика и услуги за здравеопазване.

99. Комитетът определя няколко специфични, но взаимосвързани въпроса, които следва да бъдат отчетени относно участието на детето в практики и решения, свързани с полагането на грижи за неговото здраве.

100. Децата, включително по-малките сред тях, следва да бъдат включвани в процесите на вземане на решения по начин, съобразен с техните развиващи се способности. Те трябва да получат информация относно предложените лечения и техните ефекти и резултати, включително във формати, подходящи и достъпни за деца с увреждания.

101. Необходимо е държавите – страни по Конвенцията да въведат закони или подзаконови актове, които да гарантират, че децата имат достъп до поверителни медицински консултации и съвети без съгласието на родителите, независимо от възрастта на детето, когато това е необходимо за безопасността и благоденствието на детето. Децата може да се нуждаят от подобен достъп, когато са обект на насилие или малтретиране в дома си, когато имат нужда от образователна информация или услуги по репродуктивно здраве или в случай на кон-

фликти между родителите и детето във връзка с достъпа до здравни услуги. Правото на децата да получават лични консултации и съвети е различно от правото да предоставят медицинско съгласие и не то трябва да бъде зависимо от каквото и да е възрастово ограничение.

102. Комитетът одобрява въвеждането в някои държави на определена възраст, при навършването на която правото на съгласие се прехвърля върху детето, и насърчава държавите – страни по Конвенцията да обмислят въвеждането на такива законови норми. По този начин децата над определената възраст имат право да дават своето съгласие, без да се изисква отделна професионална оценка на способностите им, след съгласуване с независим и компетентен експерт. При все това Комитетът настойчиво препоръчва на държавите – страни по Конвенцията да гарантират, че когато по-малко дете може да засвидетелства способност да изразява информиран възглед относно собственото си лечение, на този възглед се придава надлежно значение.

103. Лекарите и заведенията за здравни грижи трябва да предоставят на децата ясна и достъпна информация относно техните права, свързани с участието им в педиатрични проучвания и клинични изпитвания. Децата трябва да бъдат уведомени за проучванията, така че наред с останалите процедурни предпазни мерки да бъде обезпечено и тяхното информирано съгласие.

104. Освен това държавите – страни по Конвенцията следва да въведат и мерки, които позволяват на децата да привнесат своите възгледи и опит в планирането и програмирането на услугите, свързани с тяхното здраве и развитие. От децата следва да се иска да излагат възгледите си по всички аспекти, свързани с предоставянето на здравни грижи, включително относно вида на услугите, от които те се нуждаят, начина и мястото за най-добро предоставяне на тези услуги, наличието на дискриминиращи пречки за упражняването на достъп до здравните услуги, качеството на работа и отношението на здравните специалисти, както и начините за подпомагане на способностите на децата да поемат нарастваща отговорност за собственото си здраве и развитие. Такива данни може да бъдат получени чрез системи за обратна информация от децата потребители на услуги или децата участници в изследователски и консултативни процеси; данните

може да бъдат предавани на местните и национални детски съвети и детски парламенти с цел разработване на стандарти и показатели за здравни услуги, зачитащи правата на детето.¹⁴

4. В образованието и в училище

105. Зачитането на правото на детето да бъде изслушвано в образователния процес е основна предпоставка за упражняване на правото на образование. Комитетът отбелязва със загриженост продължаващите прояви на авторитаризъм, дискриминация, непочтителност и насилие, които характеризират реалността в много училища и класни стаи. Подобна обстановка не предразполага децата да изразяват своите възгледи, нито спомага за придаването на надлежно значение на тези възгледи.

106. Комитетът препоръчва на държавите – страни по Конвенцията да предприемат действия, чрез които да обезпечат възможности за децата да изразяват своите възгледи и за придаване на значение на тези възгледи по следните въпроси.

107. Във всички видове образователна среда, включително в образователните програми в ранна детска възраст, следва да се насърчава активната роля на децата в учебна среда, основаваща се на тяхното участие.¹⁵ Процесите на преподаване и учене трябва да отчитат условията на живот и перспективите на децата. По тази причина образователните органи следва да включват възгледите на децата и техните родители при планирането на учебните и училищните програми.

108. Образованието в областта на правата на човека може да формира мотивация у децата и да повлияе върху поведението им само тогава, когато тези права се упражняват в институциите, в които детето учи, играе и живее съвместно с други деца и възрастни.¹⁶ По-конкрет-

---

14 Комитетът обръща внимание и на общ коментар № 3 (2003 г.) относно ХИВ/СПИН и правата на детето, точки 11 и 12, както и на общ коментар № 4 (2003 г.) относно младежкото здраве, точка 6. 6.

15 „Основен на човешките права подход към образование за всички – рамка за реализиране на правото на образование на децата и на правата в образователната система“, УНИЦЕФ/ЮНЕСКО (2007 г.).

16 Комитет по правата на детето, общ коментар № 1 (2001 г.) относно целите на образованието (член 29, параграф 1 от Конвенцията) (CRC/GC/2001/1).

но правото на детето да бъде изслушвано е предмет на критично и щателно изследване от децата в тези институции, където те могат да следят дали на възгледите им действително се придава надлежно значение, както е прогласено в Конвенцията.

109. Участието на децата е незаменимо средство за създаването на социален климат в класната стая, който стимулира сътрудничеството и взаимопомощта, необходими за насочено към децата интерактивно учене. Придаването на значение на възгледите на децата е особено важно за премахване на дискриминацията и предотвратяване на тормоза и дисциплинарните мерки. Комитетът подкрепя разрастването на обучението и личните консултации между връстници.

110. Системното участие на децата в процесите на вземане на решения следва да се реализира посредством класни съвети, ученически съвети и представителство на учениците в училищните настоятелства и комитети, в които те да могат свободно да изразяват своите възгледи относно развитието и изпълнението на политиките и кодексите на поведение в училищата. Необходимо е тези права да бъдат уредени законодателно, а не да се разчита, че ще бъдат упражнявани благодарение на добрата воля на властите, училищата и техните директори.

111. Освен в училищата държавите – страни по Конвенцията следва да се допитват до децата на местно и национално равнище по отношение на всички аспекти от образователната политика, включително, но не само, укрепването на благоприятния за децата характер на образователната система, формите за самостоятелно и неформално учене, предоставящи на децата „втори шанс“, училищните програми, методите на преподаване, училищните структури, стандартите, съставянето на бюджетите и системите за закрила на децата.

112. Комитетът насърчава държавите – страни по Конвенцията да подкрепят развитието на независими ученически организации, които могат да подпомагат децата при компетентното изпълнение на техните роли в образователната система, основани на принципа на детското участие.

113. При вземането на решения за преминаване към следващо ниво

от училищната система или за определяне на дисциплини или групи, обособени по ниво на знания, трябва да се гарантира правото на детето да бъде изслушвано, защото тези решения засягат в голяма степен най-добрите интереси на детето. Тези решения трябва да бъдат подлежат на административен или съдебен контрол. Освен това правото на детето да бъде изслушвано трябва да бъде зачитано в пълна степен и в дисциплинарни производства.¹⁷ По-специално в случай на изключване на дете от учебни занятия или от училището решението трябва да подлежи на съдебен контрол, тъй като противоречи на правото на детето на образование.

114. Комитетът приветства въведените в много държави благоприятни за децата учебни програми, които имат за цел да осигурят интерактивна, грижовна, защитена и способстваща участието среда, подготвяща децата и юношите за активни роли в обществото и за отговорен граждански живот в съответните им общности.

5. При игрови, развлекателни, спортни и културни дейности

115. За да се развият и социализират, децата се нуждаят от игрови, развлекателни, физически и културни дейности. При разработването им трябва да се вземат предвид предпочитанията и възможностите на децата. Децата, които са способни да изразяват своите възгледи, следва да бъдат консултирани относно достъпността и целесъобразността на обекти за игра и развлечения. Много малките деца и някои от децата с увреждания, които не са способни да участват във формални консултативни процеси, трябва да разполагат със специални възможности да изразяват своите желания.

6. На работното място

116. Децата, които работят на възраст под разрешената от законодателството и от Конвенции на Международната организация по труда № 138 (1973) и № 182 (1999), трябва да бъдат изслушвани в подхо-

---

¹⁷ Държавите – страни по Конвенцията следва да ползват като основа общ коментар № 8 (2006 г.) на Комитета относно правото на детето да бъде закриляно срещу телесни наказания и други жестоки или унижителни форми на наказания, в който се поясняват основаните на участие стратегии за премахване на телесните наказания (CRC/C/GC/8).

дяща за чувствителността им обстановка, така че да бъдат разбрани техните възгледи относно ситуацията и най-добрите им интереси. Тези деца следва да бъдат включени в процеса на търсене на решение, съобразено с икономическите и социо-структурните ограничения, както и с културните условия, при които работят. Децата следва да бъдат изслушвани също и когато се разработват политики за премахване на първопричините за детския труд, особено по отношение на образованието.

117. Работещите деца имат право на законодателна закрила срещу експлоатация и следва да бъдат изслушвани при проверките на обектите, където се полага труд, и на условията на труд от инспектори, натоварени с контрола за спазване на трудовото законодателство. Децата и представителите на сдруженията на работещите деца, ако такива съществуват, трябва да бъдат изслушвани също и при съставянето на законопроекти в трудовото законодателство, както и при анализите и оценките на изпълнението на законите.

7. В ситуации на насилие

118. Конвенцията установява правото на детето да получава закрила срещу всички форми на насилие, както и отговорност на държавите – страни по нея да гарантират това право на всяко дете без каквато и да е дискриминация. Комитетът насърчава държавите – страни да се допитват до децата при разработването и изпълнението на законодателни, политически, образователни и други мерки, насочени срещу всички форми на насилие. Необходимо е да се положат специални усилия, за да се гарантира, че маргинализираните деца и децата в неравностойно положение (като подложените на експлоатация деца, безпризорните деца или децата бежанци) не са изключени от консултативните процеси за изразяване на възгледи относно приложимото законодателство и процесите, свързани с политиките.

119. В това отношение Комитетът подкрепя заключенията, представени в проучването на генералния секретар относно насилието над деца, и приканва държавите – страни по Конвенцията да изпълнят неговите препоръки в тяхната цялост, включително препоръките да се осигури възможност на децата свободно да изразяват своите възгледи и на тези възгледи да се придава значение във всички аспекти

на предотвратяването, докладването и наблюдението на насилието над деца.¹⁸

120. В много случаи на насилие, упражнявано над деца, не се подава оплакване, защото определени форми на насилствено поведение се схващат от децата като общоприета практика, както и защото липсват подходящи за децата механизми за сигнализиране. Така например децата няма към кого да се обърнат, за да сигнализират при условията на поверителност и безопасност за преживяно от тях малтретиране като телесно наказание, генитално осакатяване или брак в ранна възраст, нито има средство за комуникация, до което да прибегнат, за да споделят своите общи наблюдения с лицата, отговорни за осъществяването на правата на детето. Предвид това ефективното включване на децата в защитните мерки изисква те да бъдат информирани за тяхното право да бъдат изслушвани и да растат, без да бъдат подлагани на каквито и да е форми на физическо и психологическо насилие. Държавите – страни по Конвенцията следва да задължат всички институции, които работят с деца, да установят лесен достъп до лица и организации, на които децата да сигнализират при условия на поверителност и безопасност, включително чрез телефонни линии за помощ, и да осигурят места, където децата да могат да привнесат своя опит и възгледи относно борбата срещу насилието над деца.

121. Освен това Комитетът насочва вниманието на държавите – страни по Конвенцията към препоръките, представени в проучването на генералния секретар относно насилието над деца, в които се приканва към подкрепа и насърчаване на детските организации и водените от децата инициативи за противодействие на насилието и се предлага тези организации да бъдат включвани в разработването, въвеждането и оценяването на програми и мерки срещу насилието, така че децата да могат да играят централна роля в собствената си защита.

8. При разработването на стратегии за превенция

122. Комитетът отбелязва, че гласността на децата се превръща във все по-мощно оръжие за превенцията на нарушаването на правата на детето. Има примери за добра практика в редица области – превен-

---

¹⁸ Доклад на независимия експерт в проучването на ООН „Насилие срещу деца“ (A/61/299).

цията на насилието в училищата, борбата срещу експлоатацията на деца чрез опасен и продължителен труд, осигуряването на здравни услуги и образование на безпризорните деца, системата за детско правосъдие и други. При формулирането на законодателство и политика, свързани с тези и други проблемни области, трябва да се правят допитвания до децата и да се привлича участието им в процесите на изготвяне, разработване и изпълнение на плановете и програмите.

9. При процедури, свързани с имиграция и предоставяне на закрила

123. В особено уязвимо положение са децата, които пристигат в държава заедно с техните родители, търсещи работа или закрила. По тази причина има належаща нужда от пълноценно реализиране на правото им да изразяват възгледите си по всички въпроси, отнасящи се до процедурите за имиграция и предоставяне на закрила. В случаите на миграция детето трябва да бъде изслушвано във връзка с неговите очаквания и здравословно състояние, за да може то да бъде интегрирано в образователната система и системата на здравеопазването. При подаването на молба за предоставяне на закрила на детето трябва да се предостави допълнителна възможност да представи причините, довели до молбата за закрила.

124. Комитетът подчертава, че тези деца трябва да получат на собствения си език цялата съществена информация за правата им, наличните услуги, включително средствата за комуникация, и производствата във връзка с имиграцията и по предоставяне на убежище, за да може децата да имат свой глас, а на възгледите им да се придаде надлежното значение в съответното производство. Следва да им бъде назначен настойник или съветник, чиито услуги са безплатни. Търсещите закрила деца може да се нуждаят също от ефективно проследяване на семейството и от важна информация за ситуацията в съответната им държава на произход, за да може да се определят техните най-добри интереси. Децата, които са били засегнати от въоръжен конфликт, може да се нуждаят от особена помощ, чрез която да им се даде възможност да споделят нуждите си. Важно е също да се гарантира, че децата без гражданство са включени в процесите на вземане на решения на територията, на която пребивават.¹⁹

¹⁹ За сравнение вж. общ коментар № 6 (2005 г.) на Комитета относно отношението към непридружавани и разделени деца извън тяхната държава на произход (CRC/GC/2005/6).

10. При спешни случаи

125. Комитетът подчертава, че установеното в член 12 право не спира да има действие в кризисни и в последващи ги ситуации. Нараства броят на потвържденията за съществения принос, който децата могат да окажат в конфликтни ситуации и в процесите на следконфликтно разрешаване на проблеми и на възстановяване след извънредни положения.²⁰ Предвид това след проведената през 2008 г. обща дискусия Комитетът подчертава в своя препоръка, че децата, засегнати от извънредни ситуации, следва да се окуражават и оправомощават да участват в анализите на положението, в което се намират, и бъдещите перспективи пред тях. Участието подпомага децата да овладеят живота си, допринася за тяхната рехабилитация, развива организационни умения и засилва чувството за идентичност. При все това трябва да се полагат усилия децата да не бъдат излагани на ситуации, които по всяка вероятност биха оказали травматизиращ или вреден ефект върху тях.

126. В тази светлина Комитетът насърчава държавите – страни по Конвенцията да подкрепят механизми, които дават възможност на децата и особено на младежите да играят активна роля, както в процесите на възстановяване след извънредни ситуации, така и в процесите на следконфликтно разрешаване на проблеми. Те трябва да бъдат приканвани да споделят възгледите си при обмислянето, създаването, изпълнението, наблюдението и оценяването на програмите. Така например децата в бежански лагери може да бъдат насърчавани да допринасят за собствената си безопасност и благоденствие чрез основаването на детски форуми. Необходимо е да се оказва подкрепа, която позволява на децата да създават такива форуми, като същевременно се гарантира, че функционирането им е съобразено с най-добрите интереси на децата и тяхното право на защита срещу зловредни преживявания.

---

20 „Участието на децата и младежите в извънредни ситуации – насоки към агенциите за хуманитарна помощ“, УНИЦЕФ, Банкок (2007 г.).

11. В национална и международна среда

127. Възможността децата да участват в посочените процеси се реализира предимно на равнище общност. Комитетът със задоволство отбелязва нарастващия брой на местните младежки парламенти, общинските детски съвети и специализираните консултации, в рамките на които децата могат да огласяват своите възгледи в процесите на вземане на решения. При все това тези структури за формално представително участие в местното управление следва да бъдат само един от множеството подходи за прилагането на член 12 на местно равнище, тъй като дават възможност само на относително малък брой деца да се ангажират в делата на местните общности. Приемните часове на политици и служебни лица, предназначени за консултации с граждани, дните на отворените врати и посещенията в училища и детски градини създават допълнителни възможности за общуване.

128. Децата следва да бъдат подкрепяни и окуражавани да учредяват свои собствени, водени от деца организации и инициативи, които ще създадат възможности за значимо участие и представителство. Освен това децата могат да допринесат със своите гледни точки – например във връзка с оформлението на училищата, детските площадки, паркове, обектите за отдих и културни мероприятия, обществените библиотеки, здравните заведения и местните транспортни системи – благодарение на които да се обезпечат по-подходящи услуги. Възгледите на децата следва да бъдат изрично включени в плановете за развитие на общностите.

129. Междувременно в редица държави бяха установени подобни възможности за участие и на районно, регионално, федерално и национално равнище, като младежките парламенти, съвети и конференции организират форуми, на които децата да представят своите възгледи и да ги огласяват пред съответната аудитория. Неправителствените организации и организациите на гражданското общество са разработили практики за подкрепа на децата, чрез които се опазва прозрачността на представителството и се противодейства на рисковете от манипулации или показност.

130. Комитетът приветства значителния принос на УНИЦЕФ и НПО за повишаването на осведомеността относно правото на децата да

бъдат изслушвани и относно тяхното участие във всички сфери на живота, като приканва организациите и занапред да поощряват участието на децата в процесите по всички отнасящи се до тях въпроси, включително на местно, общностно, национално и международно равнище, както и да способстват за обмена на най-добри практики. Активно следва да се насърчава създаването на мрежи между водените от деца организации, за да се увеличат възможностите за взаимно обучение и платформи за колективно застъпничество.

131. На международно равнище от особено значение са участието на децата в Срещите на върха за децата, организирани от Генералната асамблея през 1990 г. и 2002 г., и приобщаването на децата към процеса на докладване пред Комитета по правата на детето. Комитетът приветства писмените доклади и допълнителната устна информация, представени от детските организации и представителите на децата в процеса на наблюдение за осъществяването на правата на детето от държавите – страни по Конвенцията. Комитетът насърчава държавите – страни и НПО да подкрепят децата в процеса на споделяне на възгледите им пред Комитета.

Г) Основни изисквания за осъществяване на правото на изслушване на детето

132. Комитетът настоятелно приканва държавите – страни по Конвенцията да избягват показни подходи, които ограничават изразяването на възгледите на децата или които допускат изслушването на децата, но не способстват за придаването на надлежно значение на тези възгледи. Подчертава се също, че манипулирането на децата от страна на възрастните, поставяне на децата в ситуации, в които им се казва какво могат да говорят, или излагането на децата на риск от посегателство в контекста на участието са неетични и не може да се приемат за практики, прилагани в изпълнение на член 12.

133. За да бъде ефективно и значимо, участието следва да се възприема като процес, а не като индивидуално и еднократно събитие. След приемането на Конвенцията за правата на детето през 1989 г. е постигнат широк консенсус относно основните изисквания, които трябва да бъдат удовлетворени за ефективното, етичното и значимото изпълнение на член 12. Комитетът препоръчва държавите – стра-

ни по Конвенцията да въведат тези изисквания във всички законодателни и други мерки, насочени към изпълнението на член 12.

134. Всички процеси, в които дете или деца участват и биват изслушвани, трябва да бъдат:

- а) прозрачни и осведомителни – децата трябва да получават пълна, достъпна, отчитаща различията и съобразена с възрастта информация относно правото им да изразяват възгледите си свободно и правото им на придаване на надлежно значение на тези възгледи, както и относно начина, по който ще се осъществи участието на децата, и неговия обхват, цел и потенциално въздействие;
- б) доброволни – децата никога не бива да бъдат принуждавани да изразяват възгледи в разрез с желанията им и следва да бъдат информирани, че могат да прекратят участието си във всеки един момент;
- в) почтителни – на децата следва да се засвидетелства уважение към техните възгледи и да им се предоставят възможности да проявяват инициативност с идеи и дейности. Възрастните, които работят с деца, следва да зачитат, спазват и доразвиват добрите примери за детско участие чрез техния принос към семейството, училището, културата и работната среда. Освен това е необходимо да разбират социо-икономическия, културния и свойствения за средата контекст, в който децата живеят. Лицата и организациите, които работят с деца или в тяхна полза, също следва да уважават детските възгледи по отношение на участието в обществени събития;
- г) актуални – въпросите, по които децата имат право да изразяват своите възгледи, трябва да бъдат от истинско значение за техния живот и да им дават възможност да се възползват от своите познания, умения и способности. Не по-малко съществено е да се осигури възможност на децата да изтъкват и разглеждат въпроси, които самите те определят като актуални и важни;
- д) подходящи за децата – средата и работните методи следва да бъдат пригодени към възможностите на децата. Следва да се отделят достатъчно време и ресурси, за да се гарантира, че децата са адекватно подготвени и имат увереността и възможността да споделят възгледите си. Необходимо е отчитане на факта, че децата ще се нуждаят от различна степен на подкрепа и от различни

форми на участие в зависимост от своята възраст и развиващи се способности.

- е) приобщаващи – участието трябва да бъде приобщаващо, като се избягват съществуващите модели на дискриминация и се насърчават възможностите за включване на маргинализираните деца при равно третиране на момичетата и момчетата (вж. също точка 88 по-горе). Децата не са хомогенна група; следователно е необходимо чрез участието да се осигуряват равни възможности за всички, без дискриминация на каквато и да е основа. Необходимо е също да се гарантира, че програмите са културно съобразени с децата от всички общности;
- ж) подкрепени от обучение – възрастните се нуждаят от подготовка, умения и подкрепа, за да способстват за участието на децата по ефективен начин, като например обучават децата на умения при изслушването им, съвместната работа с тях и ефективното им ангажиране съобразно с техните развиващи се способности. Самите деца може да бъдат привлечени като обучители и водещи обучения за начините, по които се насърчава ефективно участие; за тази цел се изисква изграждане на капацитет за усъвършенстване на уменията им, например за ефективно разбиране на правата им и за обучение в организирането на срещи, набиране на средства, работа със средства за масово осведомяване, ораторство и застъпничество;
- з) безопасни и съобразени с риска – в определени ситуации изразяването на възгледи може да е свързано с рискове. Възрастните носят отговорност за децата, с които работят, и трябва да вземат всички предпазни мерки, за да сведат до минимум рисковете от насилие, експлоатация или каквато и да е друга форма на неблагоприятни последици от участието на децата. Действията, необходими за да се осигури подходяща защита, включват разработването на ясна стратегия за закрила на детето, която отчита специфичните рискове, застрашаващи някои групи деца, и допълнителните пречки, затрудняващи ги да получат помощ. Децата трябва да съзнават, че имат право на защита срещу посегателства, и да знаят къде да потърсят помощ при нужда. Важно е да се инвестира в работата със семействата и общностите, за да се постигне разбиране относно ползата и последиците от участието и да се сведат до минимум рисковете, на които децата може да бъдат изложени;

и) отговорни – от първостепенно значение е да се поеме ангажимент за проследяване и оценка. Така например във всеки изследователски или консултативен процес децата трябва да бъдат информирани за начина, по който са изтълкувани и използвани възгледите им, а когато е необходимо – да им се предостави възможност да оспорват и повлияят върху анализа на заключенията. Нещо повече, децата имат право да получат ясна обратна информация за начина, по който тяхното участие е повлияло на съответните резултати. Когато е целесъобразно, на децата следва да се дава възможност да участват в процесите и дейностите по проследяване. Когато е възможно, наблюдението и оценяването на участието на децата е необходимо да се извършва с участието на самите деца.

Д) Заключениея

135. Конвенцията вменява на държавите – страни по нея ясно и непосредствено правно задължение да инвестират в реализирането на правото на детето да бъде изслушвано по всички отнасящи се до него въпроси, както и възгледите му да бъдат надлежно отчитани. Всяко дете е носител на това право, без каквато и да е дискриминация. Осигуряването на реални възможности за изпълнението на член 12 изисква да се премахнат законодателните, политическите, икономическите, социалните и културните пречки, които понастоящем накърняват възможността на децата да бъдат изслушвани и техния достъп до участие по всички отнасящи се до тях въпроси. Тази цел изисква готовност за опровергаване на нагласите относно способностите на децата, както и за насърчаване на среда и среди, в които те могат да развиват и показват своите способности. Това изисква също така ангажимент за осигуряване на ресурси и обучение.

134. Изпълнението на тези задължения от държавите – страни по Конвенцията ще представлява предизвикателство за тях. Целта обаче е постижима, ако откроените в настоящия общ коментар стратегии се прилагат системно и ако се изгради култура на уважение към децата и техните възгледи.

unite for children

